

Németh István

Richard N. Coudenhove-Kalergi – a Páneurópa-gróf

Az osztrák Richard N. Coudenhove-Kalergi (1894–1972)¹ zseniális különként az 1920-as évektől szinte vallásos fanatizmussal szervezett „pártok feletti tömegmozgalmat” az európai államok egyesülése érdekében. Azon kevés modernkori személyiség közé tartozott, aki hivatalos megbízás nélkül alapított egész kontinens sorsára ható szervezetet. A két világháború közötti legnagyobb és legsikeresebb magán európai egyesítési mozgalom alapítója és propagandistája 1894. november 17-én Tokióban született osztrák arisztokrata diplomata és japán felesége második gyermekeként. „Egy európai férfi és egy ázsiai nő gyermekeként nem nemzeti fogalmakban, hanem kontinensekben – Ázsia, Európa – gondolkodtunk” – írta visszaemlékezésében.² Gyermekeiket a cseh erdőben fekvő ronspergi családi kastélyban töltötte, majd a jó hírű bécsi Theresianumban tanult filozófiát és újkori történelmet, s az *Objektivitás, mint az erkölcs alapelve* című témakörből doktorált, amelyről már ekkor könyvet írt. 1913 telén Bécsben ismerkedett meg Ida Rolanddal, a Burgtheater népszerű és sikeres színésznőjével, akivel rövidesen házasságot kötött. A színésznő később feladta pályáját és férje munkatársa lett.³

A nemzeti mozgalmak diadala után elkerülhetetlen első világháborút az európaiak polgárháborújának tekintette, amelyet Németország és Oroszország küzdelmének tekintett a Habsburg monarchia örökségéért. „Alkalmatlanság” miatt mentesült a katonai szolgálat alól. A háború után újságíró, a *Neue Rundschau* és a *Zukunft* című

---

¹ Életrajzához és tevékenységéhez: ZIEGERHOFER-PRETTENTALER, Anita: *Botschafter Europa. Richard Nikolaus Coudenhove-Kalergi und die Paneuropa-Bewegung in den zwanziger und dreißiger Jahren*. Wien-Köln-Weimar, 2004., HOLL, Karl: *Richard Nikolaus Coudenhove-Kalergi und seine Vision von Paneuropa*. In: Duchhardt, Heinz (Hrsg.): *Europäer des 20. Jahrhundert. Wegbereiter und Gründer des „modernen” Europa*. Mainz, 2002., ITALIAANDER, Rolf: *Richard Coudenhove-Kalergi. Begründer der Paneuropa-Bewegung*. Freudenstadt, 1969., SCHÖNDUBE, Claus: *Ein Leben für Europa: Richard Coudenhove-Kalergi*. In: JANSEN, Thomas – MAHNCKE, Dieter (Hrsg.): *Persönlichkeiten der europäischen Integration – Vierzehn biographische Essay*. Bonn, 1981., SCHULZE, Hagen – PAUL, Ina Ulrike: *Europäische Geschichte. Quellen und Materialien*. München, 1994., KÖVICS Emma: *Az európai egység kérdése és Németország 1919–1933*. Budapest, 1992. 66–68., NÉMETH István: *Európa-tervek 1300–1945. Visszapillantás a jövőbe*. Budapest, 2001. 199–205., BÓKA Éva: *Az európai egység gondolat fejlődéstörténete*. Budapest, 2001. 159–169., MALLER Sándor: *Az Európa-eszme. A kezdetektől a megvalósulásig*. Budapest, 2000. 66–68. Önéletrajzi írásai: COUDENHOVE-KALERGI, R. N.: *Eine Idee erobert Europa. Meine Lebenserinnerungen*. Wien-München-Basel, 1958., COUDENHOVE-KALERGI, R. N.: *Ein Leben für Europa. Meine Lebenserinnerungen*. Köln-Berlin, 1966.

² Coudenhove-Kalergi 1966: 37.

³ Italiaander 1969: 16. és sk.

lapok munkatársa, s a baloldali értelmiségi csoportok felé orientálódott. A bécsi Humanitas szabadkőműves páholy tagjaként azon irányzathoz tartozott, amely az európai országok gazdasági és politikai közeledését szorgalmazta. Legfőképpen a filozófia kötötte le; 1921-ben jelent meg *Etika és hiperetika*, 1925-ben a *Gyakorlati idealizmus*, majd 1927-ben a *Hős vagy szent* című könyve.

1919-ben az Egyesült Államok népszövetségi csatlakozásának lehetőségeit keresve jutott arra a felismerésre, hogy a világ öt nagy térségre tagolódik: a már megszerveződött Pánamerikára, északon Szovjet-Oroszországra, délen a bit impériumra, Távol-Keleten Japán és Kína mongol népi blokkjára, s a még teljesen szervezetlen Páneurópára. A Nobel-békedíjas amerikai békeharcos Alfred Hermann Fried *Panamerika* című könyvének ismeretében Coudenhove-Kalergi a pánamerikai együttműködésből vezette le Páneurópa új fogalmát, amelyet találóbbnak tekintett az Európai Egyesült Államokénál.⁴ Megvalósulásától elsősorban az új világháború kitörésének megakadályozását, gazdaságilag pedig a vámhatárok nélküli nagy európai piac létrejöttét remélte.

Az 1919. szeptemberi Saint Germain-i békeszerződés következtében Coudenhove-Kalergi csehszlovák állampolgár lett. Páneurópa-tervéről először 1920 tavaszán Thomas G. Masaryk csehszlovák elnöknek beszélt, aki azonban előrehaladott kora miatt tartózkodóan fogadta a fiatal idealista javaslatát. Ezért újabb szövetségesek után nézett és az „európai kérdésről” kezdett cikkezni. Mivel Georg Bernhard, a berlini *Vossische Zeitung* főszerkesztője is a Páneurópa-gondolat szenvedélyes híve lett, 1922 nyarán a bécsi *Neue Freie Presse*vel együtt megjelentették a Páneurópa Unió alakulási felhívását, amelyre 51 olvasó jelentkezett. A felső-ausztriai Würting kastélyában három hét alatt megírta világhírű *Paneuropa* című könyvét, amely 1923 októberében jelent meg, s szinte valamennyi világnyelvre lefordították. Majd Zsolnay Pál tanácsára kiadót alapított, amely megkezdte a propagandaanyagok ezreinek szétküldését.⁵

Ezután szinte egyszemélyes szervezőmunkába fogott. A gróf mentalitása talán Thomas Mann szavaival jellemezhető leginkább: „Magatartása és szavai tanúsítják, hogy rettenthetetlenül hisz egy politikai eszmében, amelynek hibátlanságáról én sem vagyok meggyőződve, ő azonban a legnagyobb energiával, írott szóval és személyesen terjeszti a világban.” Később az 1922–1932 közötti éveket a „gondolat elhíntése évtizedének” nevezte. Mivel az európai kultúra tartós alapjának a görög és keresztény hagyományokat tekintette, a mozgalom szimbólumául a „napkeresztet”: Krisztus keresztjét Apolló napjában (vörös kereszt sárga napban) választotta. A mozgalom mottójául Szent Augustinus egyik mondatát citálta: „In necessariis unitus – in dubiis libertas – in omnibus caritas” (Szükségben egyetértés, kétségben szabadság, mindenekelőtt tevékeny szeretet).⁶ A szervezetbe belépőktől nem kért tagdíjat, ezért állandó adományokért kellett kilincselnie. A mozgalmat erkölcsileg megterhelte, hogy gyakran együttműködött a nagybankokkal és a nehéziparral. Az első adományozók között volt a bécsi Louis Rotschild báró, a hamburgi Max Warburg bankár, az utóbbi a

⁴ Schöndube 1981: 27.

⁵ Italiaander 1969: 32.

⁶ Uo. 33–34.

⁷ Kövics 1992: 78.

mozgalmat első három évében támogatta. A jelentős pénzügyi körök támogatása mellett Zürichben külön pártoló tagság alakult az Unió tevékenységének finanszírozására.⁸ A Páneurópa Unió gondolatával rokonszenvezett a katolikus Ignaz Seipel osztrák kancellár és a köztársaság későbbi szövetségi elnöke, a szocialista Karl Renner is. A szervezetnek az osztrák kancellár a bécsi Hofburgban biztosított hivatali helyiséget.¹

Az Unió hivatalos orgánuma, a *Paneuropa* című folyóirat első száma 1924 áprilisában jelent meg, amely közölte kiáltványukat. Ezt és a *Paneuropa* című könyvét számos nyelvre lefordították. A filozófus író Coudenhove-Kalergi egyik napról a másikra világhírnévre tett szert. Ettől kezdve a Páneurópa kiadó gondozásában havonta közölte Coudenhove-Kalergi cikkeit Páneurópával kapcsolatban, továbbá tudósított az Unió tevékenységéről.

A Páneurópa-eszme tudatosan vállalt ideológiai-politikai eklekticizmusával igyekezett pártok feletti tömegmozgalommá válni, amelyhez a bolsevizmus és a sovinizmus hívein kívül bármely világnézet vagy politikai eszme hívei csatlakozhattak. A korábbi integrációs elméleteket a legkülönbözőbb módon egyesítette, s a külpolitika primátusának rendelte alá. Mivel Coudenhove-Kalergi a háborús veszély elhárításának módozatait keresve jutott el a Páneurópa-gondolatig, eszmeileg a pacifizmus határozta meg a mozgalmat. Alapvetően kontinentális szemlélete miatt azonban nem jött létre tartalmi együttműködés a népszövetségi gondolat mellett elkötelezett nemzetközi békekemozgalmal.

Az európai összefogás tartalmát a kulturális egységben, a keresztény és hellenisztikus alapon nyugvó vallásban és művészetben, valamint a közös történelemben, a hasonló életstílusban és erkölcsi felfogásban látta. Európa határainak megvonásakor az ún. kis-európai megoldást vallotta, vagyis a Szovjetuniót és Nagy-Britanniát kizárta Páneurópából. Hangsúlyozta azonban, hogy Páneurópa nem irányul ellenük. Szerinte az újabb kori történelemben állandó orosz törekvés mutatható ki az Európa feletti hegemonia megszerzésére. Európának e törekvésekkel szemben Páneurópa keretében kell védekeznie. Meg kell azonban teremteni a Szovjetunióval való békés szomszédi viszony politikai feltételeit, közöttük a belügyekbe való be nem avatkozást és a határok kölcsönös garanciáját. Az orosz fejlődést elemelve egy új eurázsiai „politikai kontinens” szerveződését érzékelte, s az orosz szellem misszióját – a nyugat-európai keresztény és az ázsiai kultúra közötti hidat alkotó – eurázsiai kultúra megteremtésében látta. Az 1920-as években a Páneurópa-mozgalom a kölcsönös gazdasági egymásra utaltságot hangoztatta, a gazdasági világválság idején viszont már elsősorban a szovjet külkereskedelem monopóliuma elleni egységes európai fellépést szorgalmazta. Jóllehet a későbbiekben nyitva hagyta Nagy-Britannia és a Szovjetunió csatlakozási lehetőségét az európai egyesüléshez, a következő években mégis inkább a Szovjetunió kirekesztésének tendenciája erősödött.⁸

Nagy-Britannia földrajzilag, gazdaságilag és kulturálisan ugyan erősen kötődik Európához, másrészt azonban szoros kapcsolat fűzte a brit birodalom részeihez.

---

⁸ Németh 2001: 201.

Európa egységét ezért lehetetlen megszervezni Anglia egyetértése nélkül vagy ellenére; az egész brit birodalom és az európai államok egyesülése viszont Európa számára jelentene veszélyt. Egy brit-páneurópai antant azonban biztosíthatná a tartós békét és bizonyíthatná a békés egyesülés szándékát. Valójában a Briand-terv angol fogadtatása ébresztette rá, hogy Anglia inkább akadályozza, mintsem segíti az európai egyesítési törekvéseket.

Azt vallotta, hogy Páneurópának katalizátorként kell szerepelni a nagyhatalmi viszonyok új alapokon történő átrendezésében. Az európai integráció egyik legfontosabb indítéka a megrendült európai világhatalmi pozíciók kedvezőtlen tendenciáinak visszaszorítása. Az európai világhatalom összeomlásának Európán kívüli tendenciájához sorolta az Egyesült Államok első világháború utáni világgazdasági vezető szerepét és politikailag is globális hatalommá válását. Másrészt összeomlott az európai népek kizárólagos uralma Ázsiában; Japán az Oroszország fölötti katonai győzelmével (1904–1905) az aktív nagyhatalmi politika színterére lépett, majd világhatalommá vált. E folyamat Kína emancipációjával kiegészülve alapvető szerepet játszik az új világpolitikai struktúrában és Európa hatalomvesztésében. A folyamatot betetőzte, hogy a 19. században még a kontinenshez tartozó Nagy-Britannia és Oroszország belső struktúrájuk átalakulása következtében „kinőtte” Európát és elszakadt a kontinens politikájától.⁹

Az európai világuralom visszaállítása ugyan már nem lehetséges, de lehetőség nyílik az európaiak békéjének, szabadságának és jólétének megóvására, ha ötödik világhatalomként beilleszkedik az új világpolitika struktúrájába, amelyet a régi nagyhatalmi rendszer helyett újabban az államcsoportok alkotnak.

A Népszövetség válságának okát két különálló feladat – Európa, illetve a világ újjászervezése – egyidejű felvállalásában látta. A szervezet reformjára 1925 júliusában benyújtott memoranduma kontinentális szekciók létrehozását javasolta a politikai kontinensek elvének elismerésével. A Briand-terv megbuktatásával világos lett számára, hogy a Népszövetség Titkársága a Páneurópa-eszmével való szembenállás centruma lett. Az 1932. évi nemzetközi események alapján a Népszövetség teljes csődjét állapította meg, s más együttműködési formák kiépítését ajánlotta.

A Páneurópa-mozgalom biztonsági elképzelése lokális és interkontinentális háborúkat különböztetett meg. Az önálló politikai kontinenseken belüli konfliktusok esetén Páneurópának arra kell törekednie, hogy kívül maradjon e konfliktusokon. Az interkontinentális béke biztosítására a kontinensek közötti szerződés szolgálhatna, amely bűncselekménynek nyilvánítaná a kontinensek közötti háborút. A felszabadító háborúk realitásával számolva Európa államai számára a különállás megőrzését, egyfajta közvetítő szerepet ajánlott az angolszász és szovjet világpolitikai koncepció között, ezáltal elkerülendő, hogy azok Ázsia feletti uralomért folyó harcukat Európa rovására vívják meg.

Páneurópa fundamentumának a francia–német együttműködést tekintette; megbékélésük legnagyobb eredménye az 1925. évi locarnói szerződés volt. Fő problémájának a keleti határok garanciájának hiányát tartotta, s óvott az illúziótól,

---

⁹ Uo. 202.

hogy Locarnóval a béke tartósan biztosítható, mivel számos problémát kiiktatott a megállapodásokból. A harmincas években a két nyugat-európai nagyhatalom keleti szövetségi rendszereinek (francia-lengyel, német-szovjet) feláldozásával ajánlotta megszilárdítani mind bizonytalanabbá váló szövetségüket. Az osztrák kérdés megoldását is az európai egyesüléssel kötötte össze.¹⁰

A német sajtó mind pozitívabban reagált a Páneurópa Unióra; a szociáldemokrata *Vorwärts* és a polgári-liberális *Deutsche Allgemeine Zeitung* is felkarolta. A német Páneurópa-csoport elnöke a szociáldemokrata Paul Löbe Reichstag-elnök lett, aki haláláig az „Európa-gróf” híve és barátja maradt. Gustav Stresemann külügyminiszter is elismerően nyilatkozott a Páneurópa-gondolatról és Coudenhove-Kalergi rendkívüli tetterejéről. Franciaországban Edouard Herriot kormányfőt, a szenvedélyes köztársasági politikust nyerte meg ügyének. Ez különösen fontos volt a németellenes gyűlölet tompításához és a francia-német hidegháború megszüntetéséhez. Olaszországban Carlo Sforzaban, az egykori külügyminiszterben talált az első szószólóra. Később fogadta őt Benito Mussolini is, aki érdekelt volt Európa egyesítésében, amelyet elsősorban a vámok leépítésével kívánt elérni. A Coudenhove-Kalergi házaspár felkereste Belgiumot, Magyarországot és Lengyelországot is. E három országban, valamint Spanyolországban, Bulgáriában, Romániában, Jugoszláviában, Észtországban, Lettországban és Litvániában működtek a bécsi Páneurópa Unió szekciói.¹¹

Az egyes nemzeti szekciók élén vezető funkciókat betöltő politikusok álltak. Az osztrák nemzeti bizottság elnöke Ignaz Seipel kancellár, a németé Paul Löbe, a Reichstag elnöke, a belga csoporté Van de Vyvere, a csehszlováké V. Schuster, majd Edouard Beneš, külügyminiszter, Észtországé Ch. R. Pusta, Franciaországé Louis Loucheur volt. A görögországi bizottság élén a Népszövetségben is nagy tekintéllyel bíró Nicola Politis állt. A lengyel komitét A. Lednicki, Lettországet J. Pauluks, a magyar szekciót Lukács György, a Fejérváry-kormány volt kultuszminisztere képviselte.¹²

¹⁰ Uo.

¹¹ Italiaander 1969: 40–41.

¹² *Mit akar a Páneurópa Unió?* 1928. 12–13. Néhány év alatt jelentős személyiségek csatlakoztak a mozgalomhoz: L. Charles Amery (gyarmatügyi miniszter, London), Auer Pál (nemzetközi jogi szakértő, Budapest), J. Barthelémy (népszövetségi jogügyi szakértő, Párizs), W. Edgar Borah (szénátor, Washington, Egyesült Államok), Emile Borel (képviselő, Párizs), Joseph Caillaux (egykori miniszter, Párizs), Lord Robert Cecil (egykori miniszter, népszövetségi delegátus, London), Franz Dinghofer (képviselő, egykori miniszter, Bécs), Hantos Elemér (egykori államtitkár, Budapest), R. Hilferding (pénzügyminiszter, Berlin), Herbert Hoover (az Egyesült Államok elnöke), Henri Jouvenel (egykori népszövetségi delegátus, képviselő, Párizs), Nic. Jorga (egyetemi tanár, egykori képviselő, miniszter, Bukarest), Erich Koch-Weser (német birodalmi igazságügy-miniszter, Berlin), Ante Korosec (jugoszláv miniszterelnök, Belgrád), Francesco Nitti (egykori olasz miniszterelnök), Paul Painlevé (hadügyminiszter, Párizs), R. Philips (nagyiparos, Amszterdam), Stepan Radič (egykori miniszter, Belgrád), Peter Reinhold (egykori pénzügyminiszter, Berlin), Karl Renner (egykori kancellár, képviselő, Bécs), Primode Rivera Miguel (spanyol miniszterelnök, Madrid), Hjalmar Schacht (a Deutsche Reichsbank vezérigazgatója, Berlin), Carlo Sforza (egykori olasz miniszter), Walter Simons (egykori miniszter, a német Alkotmányjogi

Magyarországon 1926. június 24-én alakult meg a Páneurópa Bizottság, amelynek elnöke a kormánypárti Lukács György nyugalmazott miniszter, alelnöke pedig Auer Pál nemzetközi jogász lett. Rövidesen megkezdték a Páneurópa-gondolat propagálását, amelyre a parlamenti vitákat is felhasználták. A szekció 1932-ig működött; nem csak a francia-német közeledést tekintette feladatának, hanem azt is, hogy a térség országai emelkedjenek felül ellentétes hatalmi érdekeiken és nacionalizmusaikon, Magyarország és a kisantant építsen ki konszolidált, a békét szolgáló sokrétű együttműködést. Fontosnak tartotta az unión belüli intenzív és rendszeres együttműködést is. A legkitűnőbb írók tanúsítottak rokonszenvet a hazai mozgalom munkája iránt. Előadók közé tartozott többek között Bartók Béla, Babits Mihály, Móra Ferenc és Móricz Zsigmond. A kormány azonban az „Előbb revízió, csak utána integráció!” jelszóval nem tűrte sokáig a szekció tevékenységét, s nem működött együtt azokkal, „akik felelősek ezekért a jogtalanságokért.”

A Páneurópa Unió első sikerét 1926 őszén aratta, amikor október 3–6-a között Bécsben ülésezett az első nemzetközi Páneurópa-kongresszus, amelyen 24 nemzet több mint kétezer küldötte vett részt. A plenáris ülés középpontjában a francia-német közeledés állt, a bizottságok pedig a gazdasági, politikai és szellemi-kulturális együttműködésről tanácskoztak.¹³

A bécsi kongresszus erőteljesen befolyásolta az európai közvéleményt. A Páneurópa Unió szervezete tovább erősödött, s 1927 őszén már 13, 1933-ra 16 európai államban működtek szekciói. A Páneurópa Unió szervezetileg nemzeti komitékra tagolódott, s e nemzeti bizottságok elnökei alkották a Központi Tanácsot, melynek székhelye Bécs, elnöke Coudenhove-Kalergi, tiszteletbeli elnöke pedig Briand volt. A vezető politikusok mellett rövidesen számos költő és író is az európai egyesítés híve lett. Közéjük tartozott Paul Claudel, Gerhart Hauptmann, Selma Lagerlöf, Heinrich Mann, Thomas Mann, Karin Michaelis, Rainer Maria Rilke, Jules Romain, Arthur Schnitzler, Miguel de Unamuno, Fritz von Unruh, Paul Valéry, Franz Werfel, Stefan Zweig. Csatlakozott hozzájuk Sigmund Freud, Albert Einstein, Ortega y Gasset, valamint Richard Strauss, Bruno Walter és Max Reinhardt. Különösen aktív volt Bronisław Huberman lengyel hegedűművész. A brit államférfiak közül elsősorban Leo S. Amery gyarmatügyi miniszter állt ki a mozgalom mellett. Az Egyesült Államokban három hónapos előadókörutatót tett, hogy eloszlassa az Európai Egyesült Államok eszméjével szembeni amerikai fenntartásokat. Megbeszélést folytatott Hoover elnökkel, Frank Kellogg államtitkárral, Bernard Baruch bankárral és Walter Lippmann publicistával is.¹⁴

Párizs és Berlin mindinkább a mozgalom központja lett. Briand teljes politikai tekintélyét bevetette a mozgalom terjesztése érdekében, s 1929. szeptember elején

---

Törvényszék elnöke, Leipzig), Alexander Skrzynski (egykori lengyel külügyminiszter, Varsó), Nathanael Soederblom (püspök, Uppsala), Franz Spina (közmunkaügyi miniszter, Prága), Wickham Steed (képviselő, publicista, London), Albert Thomas (egykori miniszter, a genfi nemzetközi munkaügyi hivatal vezetője, Genf), Vámbéry Rusztem (egykori egyetemi tanár, Budapest), Emile Vandervelde (egykori miniszterelnök és külügyminiszter, Brüsszel), Joseph Wirth (egykori birodalmi kancellár, Berlin). Uo. 13–14.

¹³ Kövics 1992: 70–71.

¹⁴ Németh 2001: 203.

megszervezte a Népszövetség kezdeményezését, s Genfben történelmi nyilatkozatot tett a mozgalom melletti elkötelezettségéről. A Berlinben 1930. május 17-én megnyílt második Páneurópa-kongresszussal egyidejűleg Genfben ismertette Európa-memorandumát.¹⁵ A berlini kongresszus jelentőségét a Briand-tervvel való összekapcsolódása adta, jóllehet hamarosan kiderült, hogy a francia hatalmi érdekek szerinti egyesítési javaslatról volt szó. Mindazonáltal a kibontakozó francia-német küzdelemben a Páneurópa-mozgalom elfogulatlan integrációs mozgalomként szerepelt.

1932 októberében Baselben ülésezett a harmadik Páneurópa-kongresszus, amely az elmélyülő európai gazdasági és politikai válság okait vizsgálta, és javaslatokat dolgozott ki a leküzdésére. Coudenhove-Kalergi ekkor terjesztette elő az Európai Párt megalakítását.¹⁶ Azonban az első évek lendülete már megtört. Az európai tömegek valójában már a nagy nemzeti osztálypártok mögé sorakoztak fel. A francia nacionalisták rövidesen megbuktatták Briandt, aki megtört szívvel 1932 márciusában hunyt el.

1933. január 30-a után Németországban a Páneurópa-mozgalmat pacifista szervezetként azonnal feloszlatták, s Coudenhove-Kalergi írásait betiltották. Emiatt számos német barátjától és pénzügyi támogatójától (köztük Robert Boschtól) elszakadt. Előbb Masaryk elnököt kérte arra, hogy a prágai rádióban az emberi szabadságról tartandó előadássorozattal szegülhessen szembe a náci propagandával. Kérését Masaryk elutasította. Csalódott Anglia álláspontjában is. A konzervatív Austin Chamberlain, egykori külügyminiszter a szocialista Robert Hendersonnal együtt úgy vélte: Európa egyesítése nem érdeke Nagy-Britanniának. Franciaország csak saját biztonságára gondolt, a legtöbb európai kisállamról pedig az volt a benyomása, hogy politikusai semlegességre törekednek a közelgő hatalmi harcban. 1933 májusában Mussolini ugyan barátságosan viszonyult a Németország elleni, Franciaország bevonásával kötendő egyfajta latin unió gondolatához és a Páneurópa-eszméhez, de aktív tevékenységre nem vállalkozott. Coudenhove-Kalergi megkísérelte, hogy a hitleri Németországon kívül – ellene küzdve – mentse, ami ezekben az években a Páneurópa-gondolatból még menthető volt. 1934. május 17-én az osztrák parlament nagy üléstermében páneurópai nagygyűlést rendeztek, ahol Dollfuss kancelláron kívül Kurt von Schuschnigg oktatási miniszter – a későbbi kancellár – is előadást tartott. Dollfuss meggyilkolása (1934. július 25.) után utódja, Schuschnigg igyekezett folytatni a Páneurópa-politikát. Kitartóan munkálkodott tovább Párizsban is, ahol Louis Barthou külügyminiszter – 1934. októberi meggyilkolásáig – állt a mozgalom oldalán. Ausztria és Franciaország mellett a mozgalmat pénzügyileg támogatta Csehszlovákia és Románia is.

1935-ben Bécsben rendezték meg a mozgalom negyedik kongresszusát, amely nagy nemzetközi rendezvényé vált a nemzetiszocializmussal szemben. 1936-ban Coudenhove-Kalergi kezdeményezésére került sor a nagy figyelmet kiváltott első páneurópai agrárkongresszusra is.

---

¹⁵ Kövics 1992: 72–73.

¹⁶ Uo. 74–75.

1936 májusában Rómában Ciano olasz külügyminiszter jelenlétében elmondta Mussolininek, hogy Hitler nyilvánvalóan az Európa feletti uralomra törekszik, s feltartóztatásának egyedüli lehetősége Olaszország és Franciaország szoros szövetsége. „Az Ön politikája geometrikus; logikus, de sajnos megvalósíthatatlan” – válaszolta Mussolini, és felmutatta Leon Blum, francia szocialista miniszterelnök egyik sajtónyilatkozatát, amelyben sajnálatát fejezte ki, hogy Olaszország Etiópia elleni hadjárata kapcsán a Népszövetségnek nem sikerült megfojtania Mussolinit; benne ezután már nem bízhat. A francia-olasz együttműködést Párizsban szükségesnek, de szintén lehetetlennek tartották. A spanyol polgárháború kitörése után pedig a francia-olasz együttműködés minden reménye megghiúsult, mert Hitler és Mussolini szövetségként avatkoztak be a háborúba.¹⁷

Az európai béke megmentése érdekében Coudenhove-Kalergi ezután Párizs és London szövetségén fáradozott. De a világtörténeti fejlemények könyörtelenül ellene és eszméi ellen irányultak. Hitler bekebelezte Ausztriát. A Hofburgban székelő központi Páneurópa-irodát a náci Arthur Seyss-Inquart kancellár foglalta el. A kiadó könyveit és archívumát megsemmisítették. Eközben új nagy reménye Winston Churchill lett, akivel személyesen 1938 februárjában találkozott először. A brit politikus bizonyos fenntartásai ellenére Coudenhove-Kalergi szövetségést látott benne. Céljait támogatta Duff Cooper is, aki Chamberlain müncheni kapitulációs politikája miatt lemondott a haditengerészeti miniszter posztjáról.

1939 márciusában Csehország anektálása után a Coudenhove-Kalergi házaspár hontalan lett. Ezért francia állampolgárságért folyamodtak, amelyet Daladier miniszterelnök a Franciaországért kifejtett rendkívüli teljesítményükért rövid idő alatt teljesített. Májusban a Camps Elysées egyik színházában páneurópai nagygyűlést rendezett. 1939. júniusi londoni tartózkodásakor meglepéssel vette tudomásul, hogy Anglia – a korábbiaktól eltérően – Páneurópa hívének vallotta magát, s a brit Páneurópa-bizottság elnöke Duff Cooper lett. A második világháború első napjaiban új felhívással fordult a világ közvéleményéhez, amelyben az európai föderációért folyó harcot, Európa megmentését sürgette.

Franciaország 1940. júniusi kapitulációja után a házaspár amerikai kapcsolatai révén az Egyesült Államokba menekült. A Páneurópa-mozgalom új főhadiszállása a New York-i egyetemen az Arnold J. Zurcher professzorral közösen indított szeminárium lett. Eközben felébresztette álmából az amerikai Páneurópa-bizottságot is, amelyet kiegészített a William Fulbright szenátor elnökletével működő, a szabad és egységes Európáért küzdő amerikai bizottsággal.

1943 márciusában Coudenhove-Kalergi New Yorkban összehívta az ötödik Páneurópa-kongresszust. Churchill miniszterelnökként fordult a világ közvéleményéhez, s a háború utáni politika céljául az egységes Európát hirdette meg. Azonban minden fáradozása ellenére Rooseveltnél nem sikerült megnyernie az európai unió gondolatának. Ezért a közvéleményhez fordultak; megszerezték befolyásos újságok támogatását, azok segítségével megnyerték ügyüknek a két nagy párt, majd a szakszervezetek vezetőinek

---

¹⁷ Németh 2001: 204.

támogatását. Legerősebb híveik az amerikai katolikusok lettek, akik mindenáron meg akarták akadályozni, hogy Hitler Európa feletti uralmát Sztálin váltsa fel.¹⁸

Az amerikai atombombák Japánra történő ledobása után gyorsan mélyültek az ellentétek az Egyesült Államok és a Szovjetunió között, s az egykori szövetségesek rövidesen egymás riválisai lettek Európában és Ázsiában egyaránt. A szovjet vétó miatt lassan szétfoszlott az Egyesült Nemzetek univerzális politikai gyógyeszközebe vetett hit is. Az amerikaiak néhány hónap alatt átállították közvéleményüket a Szovjetunió feltartóztatásának feladatára. Miként a Páneurópa-gondolat 1939–1940 között a barna veszély elleni összefogás jelszava volt, 1945-ben új aktualitást nyert a vörös fenyegetés elleni küzdelemben. E hangulatváltozás nyomán Coudenhove-Kalerginek előadó- és propagandakörutat szerveztek az Egyesült Államokban, s az Európai Egyesült Államok gondolatával mindenütt általános egyetértésre és nagy szimpátiára talált.

1945 decemberében a *Collier* című népszerű havi folyóirat cikket közölt Truman elnökről és az Európai Egyesült Államok gondolatáról. Truman volt az első vezető amerikai államférfi, aki nyilvánosan fellépett az Európai Egyesült Államokért. 1946 márciusában beható tárgyalásokat folytatott Dean Acheson külügyi államtitkár-helyettessel és tanácsadóikkal, George Kennannel és Ben Cohennel, akik az európai kérdést felkarolva már akkor európai gazdasági uniót terveztek a későbbi Marshall-terv szellemében, de a vele szembeni ellenállás miatt az akciót akkor el kellett napolni.

1946 közepére egész Amerika – a Fehér Háztól a State Departmentig, a kongresszustól a közvéleményig – hajlandó volt támogatni az Európai Egyesült Államok gondolatát, amennyiben maguk az európaiak is óhajtják az egyesítést. Az európai kormányok nem foglaltak állást az egyesítés ügyében, hogy ne kedvetlenítsék el a szovjet kormányt. Az európai sajtó is rendkívül tartózkodóan nyilatkozott a kérdésben. Ezért csak Európában kaphatott választ kérdésére: hajlandó-e Európa végre egyesülni? S a második világháború lerombolta-e vagy megújította a Páneurópa-eszmét? Így 1946. június 9-én az Oregon nevű kis francia gőzös fedélzetén haza indultak Európába.¹⁹ Útközben, a hajón érte el őket Churchill távirata, hogy megbízásából sógora, Duncan Sandys Párizsban találkozni szeretne velük. Párizsban, a békekonferencia idején mindenki Európa egyesítését tartotta az egyedüli megoldásnak, de ezt senki sem merte kimondani, nehogy utópistának tekintsék, illetve a Szovjetuniótól való félelem miatt sem. Ilyen körülmények között a Páneurópa Unió pusztán propagandaszervezetként való megújítása értelmetlen volt.

Nagy meglepetésére Európában senki sem tudta, hogy az Egyesült Államok Európa egyesítését óhajtja. A legtöbb európai meg volt győződve arról, hogy az amerikaiak tartanak az egyesült Európától és azt minden áron meg akarják akadályozni. Ezért kettős félreértést kellett eloszlaltatni: az amerikaiakat meggyőzni arról, hogy feltételezéseikkel ellentétben Európa népei érettek az egyesülésre; az európaiakat pedig arról, hogy várakozásaikkal ellentétben az amerikaiak hajlandók támogatni Európa politikai és gazdasági egységét.²⁰

¹⁸ Uo. 205.

¹⁹ Coudenhove-Kalergi 1966: 276–279.

²⁰ Uo. 282.

A második világháborúban összeomlott az európai nacionalizmus, amely ellen több mint két évtizedig harcolt. Páneurópának nem kellett kétfrontos háborút folytatni, mert csak egy ellenfele maradt: a kommunizmus. Maguk a kommunisták nem akarták megakadályozni Európa egyesülését, de orosz vezetéssel szovjet-Európára törekedtek.

A második világháború után Európa inkább ideológiai, mintsem nemzeti táborra tagolódott. Európa kommunistái egységes tábort alkottak, az európai antikommunisták pedig szolidárisak lettek a közös veszély ellen. A nemzeti ellentétek örökségét az ideológiai ellentétek vették át. Az európai politika motorja, a nacionalizmus, amely Hitlerrel érte el tetőpontját, másfél évtized után eltűnni látszott.²¹

E fejleményekből Coudenhove azt a gyakorlati következtetést vonta le, hogy a népek ugyan érettek az egyesülésre, a kormányok azonban nem, mert még mindig a háború előtti nemzeti ideológiák befolyása alatt állnak. Ezért a kormányokat kettős nyomás alá kell helyezni, hogy elfogadják a páneurópai kezdeményezéseket: külpolitikailag az európai egyesítést támogató Egyesült Államok, belpolitikailag pedig parlamentjeik nyomása alá.²²

1946 nyarán váratlanul Angliából érkezett támogatás: Churchill megbízásából Duncan Sandys kereste fel Coudenhove-Kalergit svájci lakóhelyén, Gstaadban, s ismertette vele Churchill Páneurópa-kezdeményezését. Coudenhove-Kalergi a Páneurópai Unió tiszteletbeli elnökségét szánta Churchillnek (mint egykor a francia Aristide Briandnak), ő azonban új szervezet alakítására gondolt Churchill, Sandys és Coudenhove-Kalergi vezetésével. Coudenhove elfogadta a javaslatot. Szeptember 14-én a genfi tó partján találkozott Churchillel, aki tájékoztatta, hogy meghívták a zürichi egyetemre előadást tartani, amelynek során meghirdeti Európa egyesülését.

1946. szeptember 19-én Churchill, aki Coudenhove értékelése szerint „az évszázad legnagyobb reálpolitikusa, a férfi, aki legyőzte és megsemmisítette Hitlert és Mussolinit, akinek politikai és katonai zsenialitása megmentette Angliát, amikor elszigetelve és elhagyatva állt az egységes kontinenssel szemben,”²³ a Zürichi Egyetemen kijelentette: „[...] van egy orvosság, amely... néhány éven belül egész Európát vagy legalábbis annak nagy részét olyan szabaddá és boldoggá tehetné, mint ma Svájc. Ez az eszköz az európai népek családja vagy legalábbis annyi tagjának megújulásában áll, amennyi alehetőség határain belül fekszik... az európai család újjáteremtésének első lépése a Franciaország és Németország közötti együttműködés... Első lépésként először is létre kellene hozni egy Európa Tanácsot...”²⁴

Azért, hogy megállapítsa, mely képviselők hajlandók támogatni az európai egyesítést, Coudenhove levelet írt 3913 európai képviselőnek, amelyben azt kérdezte tőlük: „Hajlandó támogatni az európai föderációt az Egyesült Nemzetek keretében?” A válaszok minden várakozását felülmúlták. A kommunistákon kívül minden párt

---

²¹ Uo. 283–284.

²² Uo. 284.

²³ Uo. 287.

²⁴ ZSIGMOND László (szerk.): *Nyugat-Európa, az Egyesült Államok és a nemzetközi helyzet 1945–1955. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény.* 3. kötet. Második kiadás. Budapest, 1983. 251.

válaszolt. Az egyfajta közvetlen népszavazás minden kétséget kizáróan bizonyította, hogy az európaiak döntő többsége Páneurópa híve volt. Az igennel válaszoltakat felszólították, tömörüljenek európai uniós parlamenti csoportokba, hogy előkészítsék az Európai Képviselek Uniójának megalakulását.²⁵

1946. novembertől 1947. május elejéig Coudenhove feleségével az Egyesült Államokban tartózkodott, ahol a páneurópai föderáció ügyének támogatása a kedvező európai hozzáállás és a mindinkább kialakuló szovjetellenesség miatt általánosan elfogadott lett. E vonatkozásban döntő eseménynek számított John Foster Dulles republikánus párti különleges tanácsadó és ENSZ-képviselő 1947. január 19-i beszéde a new yorki Waldorf-Astoria hotelben, amelyben az Egyesült Államok érdekét elemezte az európai egyesítésben. A beszéd Amerikára gyakorolt hatása hasonlított Churchill zürichi beszédének európai hatásához. 1947 márciusában Coudenhove amerikai barátai segítségével felhívást intézett az amerikai közvéleményhez az Európai Egyesült Államok mozgalom érdekében. A tervet az amerikai szenátus és a kongresszus is támogatta.²⁶

A Coudenhove-házaspár egyesült államokbeli tartózkodása alatt Duncan Sandys mindent elkövetett, hogy Coudenhovet kiszorítsa az új Európa-mozgalom vezetéséből. Sandys elsősorban brit hazafi volt, s csak másodsorban az európai összefogás híve. Otthon azon nehéz feladat előtt állt, hogy megnyerje az angol közvéleményt és pártjait a kontinenssel való együttműködés eszméjének. Mindez azonban csak a kontinentális föderalizmus elutasítása révén történhetett.

Sandys erősségét nemcsak a Churchillal fennálló rokonságában, hanem személyiségében is látta, amely az energiát és intelligenciát egyesítette a fantáziával. Így Coudenhove legaktívabb munkatársa végül legveszélyesebb ellenfele lett, aki eltökélten törekedett a mozgalom vezetésének átvételére. Sandys kezdeményezése nehéz döntés elé állította Coudenhove-t: vagy újjászervezi a Páneurópa Uniót és felveszi a küzdelmet az Európa-mozgalommal, vagy lemond Páneurópa Unió újjászervezéséről és együttműködik Sandys-szal. Tudatában volt annak, hogy a nyilvános vita és rivalizálás súlyos károkat okozott volna Európa egyesítésének és Sandys maga mögött tudta Churchillt és Angliát, illetve Nyugat-Európa legtöbb országa visszariadt volna attól, hogy brit ellensúly nélkül egyesüljön Németországgal, Coudenhove nem szorgalmazta a Páneurópa Unió korábbi kis-Európa tervét Sandys-szal szemben.²⁷ Mozgalmának további riválisai is akadtak. 1946 szeptemberében a svájci Hertensteinben az ellenállási mozgalomból kinőtt föderalista csoportok előbb elfogadták az ún. Hertensteini Akcióprogramot,²⁸ majd decemberben 16 európai ország 40 nemzeti mozgalma megalakította az Európai Föderalisták Unióját,²⁹ amelynek céljai ugyan megegyeztek a Páneurópa Unióéval, de ismert vezetőkkel az

²⁵ Coudenhove-Kalergi 1966: 291–292.

²⁶ Uo. 292–293.

²⁷ Uo. 298.

²⁸ JACOBSEN, Hans-Adolf (Hrsg.): *Europa. Dokumente zur Frage der europäischen Einigung*. München, 1962. B 4 116., ill. NÉMETH István: *Európa 1945–2000. A megosztástól az egységig*. Budapest, 2004. 144.

²⁹ Jacobsen 2004: 117–118.

élen (Henry Brugmans, Henri Frenay, Altiero Spinelli, Eugen Kogon) ellenezte a számára veszélyes konkurenciát jelentő Páneurópa Unió újjáalakulását, s összefogott az Európa-mozgalommal Páneurópa ellen. Ilyen körülmények között Coudenhove elnapolta a Páneurópa Unió újjászervezését, s minden energiáját a parlamenti képviselők mozgalmának megszervezésére összpontosította, akik valóban megvalósíthatták az európai egyesítést, mivel tőlük függött a kormányok sorsa. Az Európai Parlamenti Képviselők Uniójának első kongresszusát 1947. szeptember 8–10-e között tartották Gstaadban tizenegy nemzeti delegáció részvételével. A szervezet határozata felszólította Európa parlamenti képviselőit, hogy az ENSZ 52. cikkelye értelmében a legrövidebb időn belül alakítsák meg a szervezet európai regionális csoportját, hozzák létre a népek közösségét Európai Egyesült Államok néven az együttműködésre hajlandó államokból; mielőbb hívjanak össze európai alkotmányozó gyűlést az európai szövetségi alkotmány kidolgozása érdekében.³⁰

A Gstaad-i kongresszussal a Páneurópa-mozgalom vezetése a parlamenti képviselők kezébe került. Ettől kezdve a gigantikus programért már nemcsak „magánidealisták és utópisták,” hanem kormányképviselek léptek fel. A Parlamenti Képviselők Uniója nemzetközi tanácsának elnökévé a vezető belga szocialistát, Georges Bohyt választották, főtitkára pedig – egyedüli parlamenten kívüli tagként – Coudenhove-Kalergi lett. Ő a nemzeti parlamentek által választott Európai Gyűlés összehívását sürgette, és a politikai egyesítés feltételének az európai gazdasági uniót tekintette. 1948 szeptemberében azonban a szervezet Interlakenben tartott második kongresszusa – nyilvánvalóan a gazdasági egyesítés kevésbé sikeres kísérletei hatására – a közvetlen politikai unió szükségességét hangsúlyozták.

Az Európai Parlamenti Képviselők Uniója nem csatlakozott az Európai Mozgalomhoz. A régi Páneurópa-mozgalom örökébe lépve ugyanis nem számolt Anglia közvetlen részvételével az Európai Unióban. A második világháború után mind több szálon futó európai egyesítési törekvések (konzervatív, kereszténydemokrata, szocialista, az ún. „*harmadik erő*,” stb.) menetében nyilvánvaló lett, hogy a Páneurópa Unió elveszítette korábbi monopolhelyzetét. Sandys mindinkább Coudenhove-Kalergi félreállításán fáradozott és a helyébe igyekezett lépni. 1947 decemberében Churchilllel a Munkáspárt támogatása nélkül megalakították az Egyesült Európa Mozgalmat (United Europe Mouvement).³¹

A Churchill által 1948. május 7-ére Hágába összehívott Európa-kongresszuson a Páneurópa-mozgalom hívei 25 éves küzdelmükre is emlékeztek. A kongresszust üdvözölve Coudenhove-Kalergi többek között ezt mondta: „Sohase feledjük, hogy Európa egyesítése csak eszköz, s nem öncél. Hitler is egyesíteni akarta Európát, s Sztálin hasonló célt követ.

Mi alapvetően abban különbözünk tőlük, hogy egy szabad és emberi Európát akarunk felépíteni; nem egy faj vagy osztály szolgálatában, hanem valamennyi lakosa jólétére.

Azért akarjuk Európát egyesíteni, hogy tartósan biztosítsuk a népek békéjét, s gátat vessünk egy totális megsemmisítő háború borzalmának.

³⁰ Coudenhove-Kalergi 1966: 302–303.

³¹ Németh 2004: 19–20.

Azért akarjuk Európát egyesíteni, hogy a szabad kontinentális piac révén, stabil valutával növeljük európaiak millióinak életszínvonalát, s megmentsük őket a leírhatatlan nyomortól, amelytől ma szenvednek.

Végül az európai egységmozgalom célja valamennyi európai férfi és nő biztosítása, hogy titkosrendőrségek ne gyilkolhassák meg, ne hurcolhassák el, ne kínozhassák meg és ne internálhassák koncentrációs táborokba őket.”³²

A kongresszus megbízta a Paul Ramadier elnökletével működő Nemzetközi Bizottságot, dolgozzon ki konkrét javaslatokat az Európai Gyűlés felállítására. Ezt követően a Bizottság 1948. augusztus 17-én memorandumot juttatott el az európai kormányokhoz, amelyben a brüsszeli szerződést aláíró öt kormányt kérték fel a Gyűlés összehívásának megszervezésére.

Az Európa-gondolat mindinkább a kormánypolitika szintjére emelkedett. 1948 júliusában a brüsszeli szerződést (1948. március 17: Anglia, Franciaország és a három Benelux-ország szerződése a német agressziós politika felújulása esetére) aláíró öt állam külügyminiszterének hágai ülésén a francia Georges Bidault európai unió alakítását és európai parlament összehívását javasolta, amelynek képviselőit a nemzeti parlamentek választanák. Augusztus 18-án a nemzetgyűlés külügyi bizottságának javaslatára a francia kormány az európai unió és az európai parlament eszméjét Franciaország hivatalos külpolitikájának nyilvánította. A tervezethez azonnal csatlakozott Paul-Henri Spaak belga szocialista kormányfő. A Páneurópa-eszme kormánypolitika lett. Az öt brüsszeli ország 1948 októberében felállított 18-as bizottsága pedig azzal a céllal ült össze, hogy kompromisszumot találjon a kontinentális-föderalista és a brit-funkcionális javaslatok között.

Miután a hágai kongresszus kedvező visszhangja nyomán az európai egyesítés ügye közeleink tűnt, az elképzelés támogatására 1948 októberében újabb, átfogó szervezet alakult, az Európai Mozgalom (European Mouvement). Elnöke W. Churchill, Leon Blum, H. Spaak és de Gasperi lett. A szervezethez csatlakozott az Európai Föderalisták Uniója, az Egyesült Európa Mozgalom, az Európai Egyesült Államokért küzdő szocialista mozgalom, a Gazdasági Együttműködés Európai Ligája, a Nouvelles Equipes Internationales, valamint a Le Conseil Français pour l'Europe Unie. Hitet tettek valamennyi európai nép uniója mellett, Kelet-Európát is beleértve. A Mozgalom november 23-án memorandumot intézett a kormányokhoz, amelyben rögzítették a jövő európai tanácskozó gyűlésének alapjait. A hágai konferencia határozatai az Európai Mozgalom keretei között folytatódtak. A gazdasági kérdéseket a Westminster-konferencián (1949. április), a kulturálisakat pedig a lausanne-i konferencián (1949. december) vitatták meg. Itt hozták létre a brügge-i (Belgium) Európa-Kollégiumot és a genfi Európai Kulturális Központot.³³

Az öt brüsszeli állam bizottsága a tervbe vett Európa-parlament ügyében 1949 elején kompromisszumra jutott a francia kontinentális-föderalista és a brit javaslatok között.

³² Coudenhove-Kalergi 1966: 308.

³³ Németh 2004: 20–21.

A britek feladták az Egyesült Államok bevonásának javaslatát, a franciák pedig a föderatív megoldást. Bevin angol külügyminiszter március 7-ére tíz hatalmi konferenciát hívott össze Londonba, amely előkészítette az Európa Tanács megalakulását és 1949. május 5-én elfogadta annak alapszabályát. Azzal a céllal alakult, hogy „nagyobb egységet hozzon létre tagjai között a közös örökségüket alkotó eszmék és elvek megőrzése és megvalósítása, valamint gazdasági és társadalmi fejlődésük elősegítése érdekében.” Ezek között az eszmények és elvek között központi helyet foglal el a jogállamiság, a politikai pluralizmus, az emberi és törvényes jogok tiszteletben tartása. Ez lett az első olyan politikai szervezet Nyugat-Európa világháború utáni történetében, amely azonnal és bátran hirdetni kezdte, hogy végső célja a „*gazdasági és politikai unió*” megvalósítása. Az első közös nyugat-európai fórum kulturális, szociális, gazdasági és jogi egyezmények kidolgozására alakult. Szervezeti felépítése (miniszteri bizottság, az európai képviselők tanácskozó gyűlése és a főtitkárság) a döntést a miniszteri bizottság hatáskörébe utalta és a parlamentnek kizárólag tanácskozó jogkört biztosított. Ez a megoldás a konzervatív-nemzetállami erők győzelme volt a föderatív eszmék felett. A valódi, államok feletti szervekkel megvalósuló integráció ellenfelei – elsősorban az angolok és a skandinávok – győzelmükkel bizonyították, hogy az „*Európai Egyesült Államok*” eszméjének realitása még távoli a háború utáni Európában.³⁴ E fejleményeket Coudenhove-Kalergi úgy értékelte, hogy 25 év után a Páneurópa-mozgalom legalább részben megvalósította az egységes Európa utópiáját.³⁵

1949. augusztus 10-én a Strasbourgi Egyetem aulájában nyílt meg az első európai parlament, az Európa Tanács ülése. Az érdeklődés középpontjában Churchill állt, mint a brit delegáció tagja állt. Mivel Coudenhove-Kalergi nem volt parlamenti képviselő, ezért feleségével a diplomaták számára fenntartott székeken ült. De még az ellenfelei részéről is érkező jókívánságok elismerték az Európa érdekében kifejtett rendkívüli tevékenységét.

A Parlamenti Képviselők Uniója 1949. szeptemberi velencei kongresszusán elemezte az Európa Tanács vitáit és európai szövetségi állam alakítását sürgette. 1949. október 17-én az Unió főtitkára, Coudenhove-Kalergi Európa struktúrájáról szóló memorandumot nyújtott át az Európa Tanács Tanácskozó Közgyűlése általános ügyekkel foglalkozó bizottságának.³⁶ Ronald Mackay, az Európai Parlamenti Képviselők Uniójának vezető személyisége, az Interlaken-terv egyik kezdeményezője 1950-ben megjelent könyvében (*Western Union in Crisis*) részletesen elemezte az európai föderáció alapelveit.³⁷ 1950 szeptemberében pedig Coudenhove a szervezet konstanzi kongresszusán ismertette kontinentális föderációs tervét. Ebben kifejtette, hogy a kezdetben nagy reményeket ébresztett Európa Tanács tevékenysége csalódást okozott. A szervezetben a reformok útját két akadály zárja el: a tanácskozó gyűlésben a kétharmados többségi elv, amely a föderációellenes kisebbségnek lehetővé teszi minden föderális határozat blokkolását; a miniszteri bizottságban pedig az

³⁴ Uo. 21–22.

³⁵ Coudenhove-Kalergi 1966: 312.

³⁶ Jacobsen 2004: 608–610.

³⁷ Uo. 610–614.

egyhangúság elve, amely minden egyes jelenlévő miniszternek lehetővé teszi a reformjavaslatok meghíúsítását. A német-francia békét csak szövetségi államuk létrehozásában látta biztosítva. A formálódó Schuman-tervet ezért az európai szövetségi állam kiindulópontjának tekintette.³⁸

1950. május 18-án első kitüntettként az aacheni dómban átvehette a város által Nagy Károly emlékére és az európai egyesítés érdekében kifejtett különleges érdemekre alapított nemzetközi Károly-díjat.

Coudenhove-Kalergi a Páneurópa-mozgalom elnökeként is impulzusokat adott Európa ügyének. Személye az „unionisták” legélesebb ellenfelét testesítette meg, mivel mozgalmának kezdeteihez hasonlóan a kis-európai szövetségi állam megalakítását képviselte az Amerikai Egyesült Államok és Svájc mintájára. 1950. november 8-án ebben az értelemben terjesztett be memorandumot a Schuman-tervben résztvevő országoknak.³⁹ Ugyanekkor szakértői bizottság felállítását javasolta a szövetségi alkotmány kidolgozására. Kezdeményezésére az Európa Tanács tanácskozó gyűlésének 72 tagja 1951. február elején Baselben megalakította az Európai Egyesült Államok alkotmányozó bizottságát, amely 1951 májusára kidolgozta az alkotmány szövegét.⁴⁰

A régi Páneurópa-mozgalom és a fiatal Európa-mozgalom közötti szolidaritás kifejezésére Coudenhove-Kalergit 1952-ben az Európa-mozgalom tiszteletbeli elnökévé választották, amelyet 1965-ig töltött be. A Páneurópa Unió újjászervezésére 1954-ben és 1955-ben két kongresszust hívott össze Baden-Badenben; a mozgalom elnöke továbbra is ő maradt, de a különböző nemzetek és pártok vezető képviselőiből 30 fős Központi Tanácsot hoztak létre. Így a Páneurópa Unió nemzeti és pártpolitikai kötődésektől függetlenül gyakorolhatott hatást a kormányokra, parlamentekre és pártokra, valamint az európai közvéleményre az európai egyesítés érdekében.

Az 1957. évi római szerződést követően az európai közös piac megteremtésével – minden várakozást felülmúlva – Európa ismét gazdasági világhatalom lett. A Páneurópa-mozgalom ezért az 1946–1958 közötti éveket a termés beérése időszakának tekintette.

De Gaulle Zöld Európáért folytatott éles harca 1965 nyarán szakításhoz vezetett Franciaország és az EGK között. Az Európa-mozgalom minden korábbit meghaladóan mozgósította a közvéleményt de Gaulle ellen, akit a Közös Piac ellenfelének bélyegzett. A Páneurópa Unió támogatta Spaak és Colombo közvetítési politikáját, akik 1966 januárjában végül is eredménnyel jártak, s Franciaország visszatért a Közös Piacba.

A konfliktus azonban a Páneurópa Unió és az Európa-mozgalom szakadásához vezetett. A Páneurópa Uniót a szakítás után újjászervezték. De mindkét szervezet továbbra is ugyanazt a célt követte, s az Európai Egyesült Államok megteremtésén munkálkodott. A Páneurópa Unió azonban azt olyan államszövetségnek tekintette, amelynek már az új körülmények között Anglia is nélkülözhetetlen tagja. Az Európa-mozgalom pedig azt tévútnak, vagy legalábbis kerülőútnak, de Gaulle-t pedig ellenségnek, Európa

---

³⁸ Uo. 614–621.

³⁹ Uo. 622–624.

⁴⁰ Uo. 625–628.

egyesítése legnagyobb akadályának bélyegezte. A Páneurópa Unió a tábornokot a szervezet barátjának és harcostársának tekintette még akkor is, ha programja nem fedte Páneurópáét.⁴¹

Mivel a francia kormány 1969-ig, Georges Pompidou elnökké választásáig megszakította kapcsolatait az Európa-mozgalommal, Európa egyesítésének egyedüli magánjellegű mozgalmaként a Páneurópa Unió maradt a porondon, amely hagyományos pártok feletti elvei bázisán Nyugat-Európa valamennyi kormányával és pártjával – a gaulle-izmust is beleértve – jó kapcsolatokra törekedett. Az Európa egyesítéséért küzdő különböző csoportok és szervezetek azonban egy mozgalmat alkottak, amelyek eredője az egykori Páneurópa-mozgalomra nyúlt vissza.

Az 1960-as években Coudenhove-Kalergi érzékenyen reagált az európai és a nemzetközi kapcsolatok minden rezzenésére. Megnyugvással látta, hogy mozgalma egyik fő célja, az európai béke biztosítása a francia-német megbékéléssel megszilárdult. Európa katonai védelme pedig a NATO feladata lett, hiszen Nyugat-Európa határainak katonai biztosítása az Egyesült Államok nélkül lehetetlennek tűnt. A mozgalom harmadik követelése, az európai jólét megteremtése pedig az EGK megalakulásával szintén megvalósulni látszott.

Az atomháború fenyegetését elkerülendő a hidegháború mielőbbi befejezését sürgette a két rendszer békés egymás mellett élése révén. A két katonai tömb békeszerződésének megkötéséig hosszú távú fegyverszüneti egyezményt javasolt a két csoport között, amíg egy napon megteremtődnek az igazi béke feltételei. Utóbbihoz sorolta a közép-kelet-európai országok önrendelkezési jogának elismerését, amelynek Nyugat-Európa csak a kelet-nyugati kapcsolatok javításával segíthet. E régió csak így veszítheti el stratégiai jelentőségét.

Az 1960-as évek végén Európa egyesítését már Anglia bevonásával a négy európai nagyhatalom (Németország, Franciaország, Anglia és Olaszország) történelmi missziójának tekintette, s összefogásuk eredményeképpen Európa az Egyesült Államok, a Szovjetunió és Kína után a negyedik világhatalommá válhat.

Coudenhove-Kalergi halála után 1973-ban a Páneurópa Unió új elnöke, Habsburg Ottó a szervezet tömegmozgalommá alakítására vett irányt. Valamennyi európai országban intenzív szervező munka indult meg, s megalakult Magyar Egyesülete is. Az Európa Tanácsban összefogtak az Európa Körrel, s 1975. május elején közös nyilatkozatot adtak ki. 1979-ben az immáron közvetlenül választott Európa Parlamentben Habsburg Ottó első beszédében kifejtette, hogy Páneurópa egész Európát magában foglalja, s ezért földrészünk nem állhat meg a jaltai határoknál.

---

⁴¹ Coudenhove-Kalergi 1966: 344.